

O pohraničním švejkování: projevy vzdoru a podryvání česko-slovenské hranice za časů pandemie covidu-19*

MICHAL PAVLÁSEK^{•**}

Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Brno

On Borderland 'Švejksm': Acts of Resistance and Undermining the Czech-Slovak Border During the COVID-19 Pandemic

Abstract: This article focuses on how residents in a selected municipality along the Czech–Slovak border responded to the pandemic crisis in 2020–2021, which significantly impacted their daily lives and relationships through the temporary closure of state borders. Through a case study and research conducted in the village of Sudoměřice, the article examines how border residents coped with the state-implemented anti-COVID measures that severely restricted cross-border mobility. Particular attention is paid to acts of defiance, resistance, and dissent against the implementation of these restrictions. Such practices undermine and weaken the application of state power and authority at its margins – in border areas – while simultaneously helping border residents to overcome and adapt to sudden moments of crisis in global interconnectedness. The study thus presents the Czech–Slovak border and the power of the nation-state not as a limiting factor or obstacle in the lives of locals, but as a system that ultimately accelerates their agency, thereby strengthening the local community. The study is based on a content analysis of 20 interviews and walk-in-interviews and ethnographic fieldwork supplemented by research on social networks.

Keywords: borderland, Czech-Slovak border, covid fencing, border resistance, undermining, state power

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2025, Vol. 61, No. 2: 193–220

Zveřejněno online: 1. května 2025, <https://doi.org/10.13060/csr.2025.014>

* Tento článek byl podpořen Grantovou agenturou ČR, projekt GA23-05924S (hlavní řešitel: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., spoluřešitel: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy). Na tomto místě chci zároveň poděkovat všem výzkumným partnerům v terénu za jejich ochotu a čas podílet se na výzkumu. Za podnětné připomínky děkuji rovněž recenzentům studie.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Michal Pavlásek, Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Veveří 97, Brno 602 00, e-mail: pavlasек@eu.cas.cz.

Úvod a kontext studia hranic

Vztahy evropských zemí jsou založeny zejména na přeshraničním pohybu lidí a zboží. O jejich přerušení se v letech 2020–2021 výrazně zasloužila pandemie covidu-19. Ve světě se aplikovala v rámci ochranných a preventivních politik národních států mobilitu omezující nařízení v podobě rušení volného pohybu osob podporující sociální distanci. Imaginární domov vymezený občanskou příslušností a státní hranicí se stal exkluzivním zdrojem bezpečí, ochrany a sounáležitosti. To vše za cenu biopolitické kontroly mobility cizí i „vlastní“ populace (Deleixhe, 2018). Pandemie covidu-19 a s ní spojené kaskádovité uzavírání hranic (*covid fencing*, Medeiros et al., 2021) tak zpřítomnily biopolitickou moc (Foucault, 2007) a tím znovu zvýznamnily hranice, když státy využívající právního rámce výjimečného stavu ustavovaly režim karantén, izolací a rušení přeshraničního volného pohybu. Národní stát se tímto (znovu) dostal do centra pozornosti jako dominantní „aktér v krizi“ (Kajta a Opiłowska, 2022) a hranicím se opět vrátil význam dominantní prostorově-právní metafory současné politiky, který jí byl v minulosti přičknut (Johnson et al., 2011).

Produkce zejména vnějších hrozeb a nebezpečí vedly v posledních letech ke snahám „ohraničit se vůči nekontrolovatelnému“ (Laine, 2022, s. 185). Jde o odpověď na současný čas *vícenásobných krizí* (*polycrisis*, Henig a Knight, 2023), která ovšem dostatečně nereflektuje, že takové postupy realizované v praxi uzavíráním hranic obvykle více problémů vytváří, než řeší (Prokkola, 2022, s. 16). Právě toto zjištění Evy-Kaisy Prokkoly mi je východiskem pro tezi, že hranice jsou evropskými nebo národními centry moci představovány jinak než pohraničním obyvatelstvem, které s nimi každodenně interaguje. Zatímco z perspektivy státu a jeho aparátu jsou hranice ostrým předělem a demonstrací jeho suverénní moci kontrolující mobilitu obyvatelstva, pro pohraniční obyvatelstvo představují spíše procesuální kategorii – fluidní prostor daleko rozmanitější s nejasnými nebo ambivalentními znaky a projevy, identitami či přináleženími (Konrad, 2020). Autorita státu pasujícího se do role mocného hybatele všeho je prostřednictvím produktivního agency, resp. kreativního aktérství místních zezdola rozměňována a tím zpochybňována. Vede to k proměnám působení moci, kdy jsou hraniční aparát a jeho materiální přítomnost v prostoru vyjednávány, odmítány, apropriovány a v důsledku podrývány (Grygar, 2013), ať už obyvateli pohraničních obcí, nebo migranty či pašeráky (Bruns a Miggelbrink, 2011; Keshavarz, 2024; Keshavarz a Khosravi, 2022). V této případové studii věnované obci Sudoměřice při česko-slovenské hranici ukážu, jak se toto projevilo během pandemické krize v letech 2020–2021. Učiním tak skrze identifikaci reakcí obyvatel pohraničních Sudoměřic na posílení kontrol na hranici, abych zodpověděl otázku, jak současné krize a nečekané události ovlivňují prožívání a představu hranic.

Mnozí sociální vědci, ale i geografové a historici se již v minulosti věnovali konstrukci státních hranic a ustavování moci a státní suverenity v konkrétních lokalitách či regionech (Paasi, 2005, 2011; Wilson a Donnan, 2012). Ve svých pracích identifikovali, že hranice mají z pohledu státu několik funkcí, přičemž mezi ty hlavní patří jejich schopnost „ze shora“ vymezovat, kdo je či není součástí

sdíleného teritoria / kolektivního My, upevňovat sociální řád a suverenitu celku, jehož jsou součástí i nástrojem v jednom, a zdůrazňovat diskurzivní i normativní produkci odlišnosti těch, kteří stojí vně (van Houtum et al., 2005; cit. dle Grygar, 2013, s. 526). Tyto funkce hranice se ovšem v období covidových let 2020–2022 a ve zkoumaném prostoru česko-slovenského pomezí, kterému se zde věnuji, „ze zdola“ neprojevovaly jako fakt, který je nutno plně akceptovat, nýbrž naopak – jako možnost představám státu o svých hranicích vzdorovat kreativními aktivitami (srov. Grygar, 2013, s. 526). Domnívám se, že v tomto spočívá prostor pro kritickou reflexi „fenoménu hranice“ – hranice totiž nejsou jednotné, pevné a homogenní, ale mnohvrstevnaté a závislé na různých aktérech, mocenských vztazích a situacích. Jinými slovy, hranice existují v různých formách současně a znamenají pro různé aktéry různé věci, což je v literatuře konceptualizováno jako *mnohost/mnohoznačnost hranice (border multiplicity)*; Sohn, 2016). Na příkladu v českém kontextu dosud nereflektovaného vzdoru vůči protipandemickým nařízením omezujícím přeshraniční mobilitu představím, jak se utěsněná hranice stala akcelerátorem aktivit místních namířených proti její vlastní funkci delegované státem, tj. stát se uzavíratelnou (mem)bránou proti šíření pandemie koronaviru. Hranici tímto „denaturalizuji“ ve smyslu jejího možného využití lokálním pohraničním obyvatelstvem, které realizací vlastních motivací, aspirací a tužeb přispělo k jejímu rozrušování nebo oslabování.

Touto studií navazuji na již dlouhou řadu výzkumů, které se snažily hranice studovat ze spodu jakožto aktivní „prorůstové“ zdroje a příležitosti (Müller et al., 2021) prostřednictvím lokálních case study často v etnický/národnostně nebo nábožensky pestrých pohraničních regionech (Green, 2005; Gubrium et al., 2024; Spalová a Grygar, 2006). Zvláště potom následují ty autory, kteří nabídli komplikovanější obraz životních podmínek obyvatel pohraničí (Berdahl, 1999). Důležitou inspirací mi je zejména práce Jakuba Grygara, který ve své dlouholeté snaze porozumět procesům „dělání“ hranice a moci zkoumal složité dynamiky pohraničí se zaměřením na sociální, kulturní a politické interakce, které utvářejí identity na hranici polsko-běloruské, polsko-ukrajinské a česko-polské (Grygar, 2005; Grygar a kol., 2009; Grygar, 2016). Jakub Grygar je jedním z mála, kdo se věnoval způsobům подрývání hranice či hegemonních národních narativů (Grygar, 2013). Zdařile přitom popsal, jak hranice ovlivňují lokální struktury, jak je moc vyjednávána mezi různými aktéry a zejména – jakými praxemi dochází k rozrušování hranic samotnými obyvateli pohraničí (Grygar, 2016). Na příkladu polsko-ukrajinského pohraničí takto například identifikoval narušování národních vyprávění skrze „nové příběhy“ dobrého vojáka Švejka (Grygar, 2013).¹ Na Grygarovo porozumění Švejkovi jako prostředku subverze sociálních hranic a projevu lokální brikoláže (Grygar, 2013, s. 187) navazuji vlastním inovativním uchopením interpretace praxí jednání v pohraničí, když si propůjčuji figuru Švej-

¹ Grygar v textu sleduje, jak vztyčování soch Švejka a související aktivity narušují silné interpretace minulosti, které ukazují minulost lokálních společenství jako historii národních společenství, „přirozené“ toužících žít v hranicích svého národního státu.

ka jako metaforu pro pojmenování svérázných aktivit vzdoru a nesouhlasu se zaváděním hraničních kontrol. *Švejkováním*, označujícím *kreativní agency* obyvatel Sudoměřic, uplatněným ve vztahu k mocenským strukturám (aparátu kontroly státních hranic, tj. státní, cizinecké a pohraniční policie) navazují rovněž na inspirativní práci Merje Kuus (2008), která využívá postavu Švejka k osvětlení podvrtných účinků ironie a humoru na dominantní geopolitické narativy. Autorka používá *švejkování* jako prizma, skrze které lze diskutovat agency osob na okraji v propojení s obecnějšími mocenskými vztahy. Příspěvek mého textu potom spočívá ve ztotožnění identifikovaných projevů *pohraničního švejkování* s adaptačními strategiemi zdůrazňujícími lidskou vynalézavost a přizpůsobivost při překračování hranic (Lois et al., 2022). Opírám se přitom o zjištění z jiných pohraničních regionů Evropy identifikující praxe rezistence vůči/na hranici jako potenciální zdroj pro resilienci pohraničí nebo pohraničního obyvatelstva (Andersen a Prokcola, 2022; Brambilla a Jones, 2020).

Tímto příspěvkem chci porozumět potřebám, motivacím, představám i aspiracím obyvatel pohraniční obce v reakci na uzavřenou hranici, čímž se jim znemožnily návštěvy příbuzných, zaměstnání nebo majetků na slovenské straně hranice – v sousední Skalici, která pro Sudoměřičany představuje spádovou obec. Věřím totiž, že „pozornost věnovaná periferii (namísto centru) a aktivitě lidí (namísto státu) má tu výhodu, že zpochybňuje centrální postavení přístupů orientovaných na stát a poukazuje na schopnost místních lidí zapojit se do probíhajících procesů vytváření hranic“ (Sohn, 2020, s. 71). V druhém plánu chci obecně problematizovat hranici ne jako samozřejmou entitu, ale jako místo a proces zkoumání, což jde „za představu hranice jako čáry v mapě“ (Brambilla, 2015, s. 17). Namísto zaměření pozornosti na to, jak národní hranice ovlivňují a omezují životy lidí, vnímám jako užitečnější se zaměřit na schopnost pohraniční populace vyjednávat a využívat hranice ve svůj prospěch podle svých potřeb, nadějí nebo aspirací (Sohn, 2020, s. 71). Mým cílem je tedy nabídnout jinou perspektivu než tu zaměřenou na stát a jeho optiku zdůrazněním vynalézavosti lidí, kteří na hranicích žijí a pracují, a odhalit tím zranitelnost státem kontrolovaných hraničních systémů (Lois et al., 2022, s. 65).

Jelikož se studie pokouší o reflexi událostí a procesů posilování hranic vyvolaných pandemií koronaviru, mohl jsem se odrazit pouze od nedávných výzkumů sledujících covidovou „križi na hranicích“ publikovaných zákonitě až po roce 2020. Průběh „covid fencingu“ na příkladu česko-polského pohraničí (Cieszyn-Český Těšín) sledují sociální geografové Ondřej Elbel a Vincent Kopeček (2022). Stejnému místu se věnují i Justyna Kajta a Elżbieta Opiłowska, které zároveň reflektují dění na hranici polsko-německé (Ślubice-Frankfurt/Oder) (Kajta a Opiłowska, 2021, 2022), a Hynek Böhm (2021, 2022), zaměřující se na perspektivu regionálního rozvoje. Na rozdíl od těchto prací primárně sociálních geografů se ovšem nevěnuji aspektům přeshraniční institucionální spolupráce, ale soustředím se pouze na každodennost místního obyvatelstva, resp. na to, co se během výzkumu na místě ukázalo jako velmi přítomné, tj. projevy vzdoru a nesouhlasu s omezeními přeshraničního pohybu – praktické snahy vyhnout se kontrolám

na hraničním přechodu během cest do slovenské Skalice a naopak. Případy překračování hranic navzdory omezením (a tedy v rozporu s vládními nařízeními), podobně jako snahy nalézt alternativy setkat se a podpořit navzájem přes hranici předchozí badatelé zaznamenali například v kontextu dění na dánsko-německé hranici (Tarvet a Klatt, 2023). Tyto momenty ovšem ponechali bez interpretace, protože nešlo o primární předmět jejich výzkumu.

Oproti předchozím výzkumům jsem si cíleně vybral odlišný terén v podobě venkovského prostředí v regionu s velkou mírou etnické indiference. Důvodem je skutečnost, že dění na česko-slovenském pomezí a obnovení hraničních kontrol za covidu sociální vědci dosud nevěnovali vůbec žádnou pozornost. Cílem této studie je tuto zřejmou mezeru vyplnit.

Metodologie a výzkum aneb *hranice ze spodu*

Výzkumnické „kde?“

Tato studie se opírá o sběr dat realizovaný v české (resp. moravské) příhraniční oblasti kulturního regionu Slovácko v letech 2023–2024, přičemž hlavní pozornost věnuji obci Sudoměřice. Tato obec čítající 1300 obyvateli se nachází v okrese Hodonín, jenž tvoří jihovýchodní část Jihomoravského kraje. Na východním okraji obce byla v roce 1993 po rozdělení Československa ustanovena státní hranice mezi Českem a Slovenskem, odpovídající historické hranici mezi Rakouskem a Uherskem (do roku 1918), později mezi Protektorátem Čechy a Morava a Slovenským štátem (1939–1945).

Výzkum se zaměřil primárně na reflexi zkušeností místních obyvatel ve vztahu k ohraničování (*bordering*), tj. zavádění hraničních kontrol, omezení a zákazů během pandemické krize od března 2020 do června 2021. Inspiroval jsem se v silné výzkumné tradici etnografování hranic, orientující se na praktiky, narativy a imaginace obyvatel pohraničí (Berdahl, 1999). Zaměření se na tyto každodenní praxe totiž zahrnuje zkoumání jak vlastních situačních aktů jednání, tak narativů a představ o hranici, celkově vzato procesů s hranicí spojených – např. jejího překračování, státem produkované moci, ale též projevů vzdoru vůči ní. K tomu je nutný přístup zkoumání hranic zezdola (*borders from below, bottom-up approach*) (Andersen a Prokkola, 2022), který je potřebnou alternativou vnímání hraničních procesů optikou státu (*seeing like a state*), jenž obvykle přehlíží potřeby a perspektivy místních (Scott, 1998). Základním kamenem mého přístupu je chápání hranic skrze každodenní praktiky (*everyday bordering*), které jsou místními konstruovány nebo vyjednávány (Jones a Johnson, 2016). Relevantními badatelskými poli, ze kterých vycházím a ke kterým se hlásím, jsou antropologie hranic a kritická studia hranic (*critical border studies*), traktující hranici, pohraničí, jeho obyvatele a instituce jako vzájemně propletené aktéry.

Výzkumnické „jak?“

První krok výzkumného procesu zahrnoval rešerši mediálních zpráv věnovaných uzavírání česko-slovenské hranice, implementaci vládních nařízení vydávaných zejména ministerstvem zdravotnictví, vnitra a zahraničí a doporučení obyvatelům pohraničních obcí prostřednictvím webových stránek obecních úřadů, lokálních informačních zpravodajů, ale též online zdrojů, zejména facebookových skupin pohraničních obcí vzniknuvších v reakci místních na uzavřené hranice. Na fázi rešerše těchto zdrojů navázaly první návštěvy obce, během nichž probíhalo etnografické pozorování místních setkání a interakcí mezi obyvateli Sodoměřic a zejména slovenské Skalice. Pro účely etnografického pozorování byla dopředu vytipována kolektivní setkání obyvatel avizovaná na webu obce Sodoměřice. Iniciačním momentem vstupu do terénu byla účast na akci *Otevírání Bařova kanálu* v květnu 2023, která se konala na tzv. Výklopníku, sudoměřickém přístavišti (viz foto 1), které je vodní, lodní a též cykloturistickou „tepnu“ a „pupeční šňůrou“ spojující obec se Skalicí. Výzkum během otevírání „Bařáku“, jak místní vodní dílo nazývají, byl klíčový i z hlediska navázání kontaktů s budoucími výzkumnými partnery, kteří potom doporučovali další (princip sněhové koule). Spolupráce zde byla navázána také s členy obecní samosprávy včetně starosty, jeho zástupce a dlouholetého bývalého starosty, kteří se rovněž stali participanty výzkumu.

Studie se opírá o obsahovou analýzu 20 polostrukturovaných rozhovorů² a tří procházek podél hranice s místními. Při interpretaci rozhovorů jsem zohledňoval zápisky z etnografického deníku (Hammersley a Atkinson, 2019). Přepsané rozhovory jsem následně kódoval za pomoci softwaru Atlas.ti. Postupoval jsem přitom v několika fázích inspirovan metodologickými přístupy k tematické analýze – provedl jsem nejprve prvotní otevřené kódování, přičemž jsem k úryvkům textu přiřazoval deskriptivní a interpretativní kódy reflektující hlavní motivy v datech. Následně jsem aplikoval axiální kódování a třetí fáze zahrnovala selektivní kódování, kdy jsem identifikoval hlavní kategorie související s výzkumnými otázkami zjišťujícími reakce pohraničního obyvatelstva na uzavírání hranic.

Jako velmi vhodné doplnění polostrukturovaných rozhovorů se ukázaly *walk-in-interviews*, které mi poskytovaly příležitost nejen slyšet, ale také pozorovat (Evans a Jones, 2011). Jsou tak ideálním nástrojem pro zkoumání charakteru spojení lidí s jejich žitým prostorem a způsobů vztahování se k němu. Na závěr jsem realizoval také doplňující sběr dat v online prostředí sociálních sítí. Zaměřil jsem se na facebookové stránky, které vznikly jako komunikační kanál obyvatel obcí Sodoměřic a Skalica během covidové pandemie. Jde o skupinu *Sodoměřičané* a skupinu *Enem pre nás*, kam mi administrátoři skupiny umožnili přístup pro potřeby výzkumu pod podmínkou anonymizace autorů postů a účastníků diskusí. Výzkum obsahů online platform se ukázal jako velmi užitečný zejména

² Rozhovory s informovaným souhlasem jsou uloženy v archivu EÚ AV ČR. Další nakládání s nimi podléhá schválenému data management plánu této instituce.

Foto 1. Setkání mezi Sudoměřicemi a Skalicí v přístavišti Výklopník při příležitosti otevření sezony Bařova kanálu (květen 2023)



v tom smyslu, že umožnil sledovat aktuální dobové reakce na dění i zpět v čase a mohl jsem je proto využít např. k triangulaci dat získaných zejména rozhovory (Varis, 2016).

Abych naplnil metodický cíl zachytit hranici jako „místo zkoumání“ (Parker a Vaughan-Williams, 2012, s. 728), pokusil jsem se zohlednit alternativní představy o hranici. Samotnou kategorii „hranice“ jsem se po zkušenostech získaných během prvních několika rozhovorů před výzkumnými partnery pokoušel nevyřknout do momentu, kdy ji sami začali akcentovat v souvislosti s vlastním životem v její bezprostřední blízkosti. Tento postup umožňoval zachytit představy o (událostech na) hranici a jejím vlivu na každodenní život přece jen méně návodně. Prostor hranice také nezkoumám pouze jako důsledek geopolitického vývoje, kdy je hranice metaforou „čáry v písku“, ale snažil jsem se zohlednit mnohost a performativitu hraničních praktik (Sandberg, 2016, s. 68).

V jistém ohledu nenahraditelné byly pro výzkumný proces a sběr dat „procházky“ s místními podél hraniční čáry. Česko-slovenská hranice se na okraji obce ve své fyzické podobě zřetězila do linie hraničních kamenů rozestých

Foto 2. Hraniční kameny oddělující českou a slovenskou stranu hranice (červen 2023)

i uprostřed zahrad nebo pozemků Sudoměřičanů (viz foto 2). Když jsme kolem nich s místními procházeli, hranice se se svým materiálním vyjádřením stala nejen hlavním aktérem různých životních příběhů a událostí, ale i zdrojem emocí a afektivních reakcí. Ty respondenty během procházky navracely zejména do vzpomínek „na covid“. Například zbytky betonových zátarasů a květináčů v příkopě spojovací cesty mezi Sudoměřicemi a Skalicí, které měly zamezit přeshraničnímu pohybu v „covidových časech“, během procházek vyvolaly opravdu silné emotivní reakce.

Procesy a události posilování (*rebordering*) a oslabování (*debordering*) česko(moravsko)-slovenské hranice

Hranice mezi Českem a Slovenskem je dlouhá přes 200 km. Od severního česko-polsko-slovenského trojmezí až po Sudoměřice na jihu ji lemují hřebeny Beskyd a Javorníků s řídkým osídlením, poté „zelená hranice“ sestoupí do nížiny a kopíruje tok Sudoměřického potoka. Sledovaná česká strana pohraniční oblasti je tvořena kulturní oblastí Moravské Slovácko, sousedící slovenská strana tvoří kul-

turní region *Záhorie* (Záhoří). Obyvatelé právě těchto regionů pociťují v rámci celého česko-slovenského pohraničí největší vzájemnou blízkost (Rychlíková, 1999, s. 32) a region naplňuje znaky tzv. „kulturního pohraničí“ (Brunet-Jailly, 2005). Obce na obou stranách hranice jsou vzájemně výrazně propojeny příbuzenskými vazbami, pracovní přeshraniční mobilitou, majetky a také nářečím nebo bilin-gvismem. To vše dělá z geografického přeshraničního trojúhelníku vymezeného obcemi Sudoměřice–Skalice–Hodonín oblast, kdy je státní hranice v časech „normálu“ zcela neviditelná.

Rozdělením Československa v roce 1993 na dva samostatné státy se ovšem hranice zneviditelněná v letech 1945–1992 do každodenního života místních „vrátila“. Nově přitom byla vnímána nejen jako občanská a politická hranice mezi dvěma státy, ale také jako hranice „etnická“ mezi Slováky, Čechy nebo Moravany. Zatímco na úrovni politické reprezentace obou států rozdělení představovalo způsob vyřešení sporů ekonomických a národnostních, pro samotné obyvatele pohraničí představovalo – jak i výzkumné rozhovory odhalily – až traumatickou zkušenost. Dopady vzniku česko-slovenské státní hranice se bezprostředně dotkly každodenního života lidí právě tam, kde byly vzájemné kontakty nejintenzivnější (Rychlíková, 1999, s. 29). Ukazuje to mimo jiné na fakt, jak je perspektiva obyvatel pohraničí odlišná od politických představ a narativů státu/centra.³ Jak uvádí Popelková a Vrzgulová (2013, s. 123), „zřízení nebo odstranění státně-politické hranice má [totiž] vždy obrovský dopad na každodenní život dotčeného pohraničního obyvatelstva a tím konkrétní důsledky na jeho chování a představy“. Hranice opět představovala každodenní zkušenost, když se zviditelněla a doslova zpřítomnila zejména v takových rodinách, v nichž měli jejich členové různá místa narození nebo trvalého pobytu, což bylo v této oblasti naprosto běžné. Status hranice proto v důsledku zásadně formoval další životní dráhy jednotlivců i rodin, když ovlivňoval možnosti zaměstnání, vzdělání, správu majetku nebo přeshraniční pohyb (Popelková a Vrzgulová, 2013).

Další kapitolou z historie hraničních procesů na česko-slovenském pomezí je moment otevírání hranic, tj. zároveň jejich oslabování (*debordering*), k němuž došlo 21. prosince 2007. Toho dne se úderem půlnoci rozšířil schengenský prostor o devět nových zemí EU včetně Česka. Politici na těchto vnitřních hranicích EU slavnostně řezali závory, stříhali stuhy nebo i ostatné dráty instalované na hraniční přechody pro větší mediální efekt události (Stříhání drátů a řezání závor, 2017). Opětovný zánik hranice byl příležitostí k oslavě zejména pro obyvatele pohraničních obcí. Rovněž na hraničních přechodech na česko-slovenském pomezí se organizovaly oslavy za přítomnosti představitelů místních samospráv a obyvatel (Hranice dokořán, 2007). Sudoměřice, Hodonín ani Skalica nebyly výjimkou

³ Vědomí odlišnosti hodnoticích narativů rozdělení Československa jsem zaznamenal během pozorování na vrcholu Velké Javoriny na česko-slovenské hranici. Zde se každoročně Češi a Slováci z obou stran schází vždy poslední den v roce při zapálení „vatry přátelství“, aby tím dali najevo svou „bratrskou“ blízkost a implicitně vyjádřili také nesouhlas s rozdělením společného státu.

Foto 3. Hraniční kameny oddělující českou a slovenskou stranu hranice (červen 2023)

(Hranice je otevřená, 2007; Schengen u Sudoměřic vítali s půldenním předstihem, 2007). Bylo to totiž pohraniční obyvatelstvo, kdo od rozdělení státu v roce 1993 musel každodenně přinášet největší oběti rozhodnutí politických špiček vybudovat hranice s kontrolním aparátem zahrnujícím celníky, pohraniční policii a další složky státního dohledu nad svým okrajem.

Málokdo by si tehdy vsadil na „návrat hranic“, ale došlo k němu společně s návratem narativu potřeby důslednějšího ohraničování evropských států a kontroly neregulérní migrace. Rok 2015 bude navždy spojený s rokem „migrační“ či „uprchlické“ krize, která se tehdy stala hlavním tématem médií i politických debat. Proto někteří autoři mluví o „dlouhém létě migrace 2015“ (Kaspárek a Speer, 2015). (Re)produkce „hraničního spektaklu“ (De Genova, 2013) a „narativů krize“ (Lagios et al., 2018) byla hlavním faktorem šíření migrační paniky. Jejím důsledkem byla nejen politizace migrace, ale také sekuritizace a militarizace hranic (Elbel, 2024). Důsledkem nárůstu teritoriálních entit, které můžeme společně s Wendy Brown (2010) nazvat „opevněné státy“ (*walled states*), byla proliferace hranic (Mezzadra a Neilson, 2013). Migrační panika roku 2015 nemá v paměti místních významné místo, protože sekuritizační praktiky se na česko-slovenské hranici,

Foto 4. Hranice na tzv. staré cestě do Skalice (červen 2023)

resp. přímo na přechodech u Hodonína a Sudoměřic do Skalice tolik neuplatňovaly. Svou zkušenost s nimi Sudoměřičané získali až v roce 2022, kdy se přes česko-slovenskou hranici za pomoci převaděčů dostávaly stovky zejména Syřanů dočasně žijících v Turecku (viz např. Spěvák, 2022a, 2022b, 2022c). Každodenní přítomnost cizinecké a pohraniční policie a její sledovací techniky včetně vrtulníků a dronů mezi obcemi Hodonín, Sudoměřice a Skalica, vedly místní k uvědomění, že podoba jejich života je vlivem blízkosti hranice závislá na geopolitických kontextech (foto 3 a 4).

Návrat hranic za časů covidu

Z výzkumných rozhovorů a pozorování v Sudoměřicích vyplývá, že tou nejvíce reflektovanou událostí ze života místních ve vztahu k hranici je pandemie covidu-19. Pandemie byla zakoušena jako „totální sociální fakt“, tedy proces a zkušenost, kterou jsou problematizovány a zkoušeny instituce, hodnoty, rozhodnutí či aktéři (Lois et al., 2022, s. 64). Právě uzavření hranic a nařízení omezující

přeshraniční mobilitu byly pro Sudoměřičany červenou nití, která se nejčastěji linula jejich vyprávěním, nabalující přitom na sebe množství afektivních vzpomínek a emocí – od smutku, hněvu, lítosti a beznaděje až po naději spojenou s „návratem k normálu“. Výše uvedené vědomí vzájemné provázanosti lokálních podmínek s globálními procesy si tímto ještě více potvrdili. Hnací silou trendu posilování hranic ve smyslu jejich sekuritizace nebo militarizace jsou diskurzy populismu a suverenismu prosazující větší utěsňování hranic proti těm, kteří jsou těmito ideologiemi považováni za ohrožující. Trend návratu hranic zásadně prohloubila globální pandemie koronaviru „zahraničního původu“, který byl podobně jako mediální obraz „ilegálního migranta“ ztotožněn s nebezpečím přicházejícím z vnějšku. Během pandemie to potom byli právě obyvatelé pohraničí, kdo byl preventivními ochrannými opatřeními státu postižen nejvíce.

Opatření na úrovni EU / Evropské komise (EC)

Evropská unie zpočátku reagovala na pandemii covidu-19 koordinovaným přístupem. Dne 17. března 2020 bylo na úrovni EU rozhodnuto o dočasném uzavření vnějších hranic na 30 dní, což bylo následně několikrát prodlužováno. Vlády všech zemí reagovaly na hrozbu pandemie ve vzájemné součinnosti nebo vaskádovitě reakci na sebe – uzavřely hranice a prostřednictvím domácích karantén také veřejný život. Evropská komise (EC) koordinovala také postup v oblasti zdravotních kontrol a poskytovala doporučení členským státům ohledně přístupu k testování. V lednu 2021 EU vytvořila digitální COVID certifikát (*Green Pass*), který měl usnadnit volný pohyb osob v rámci EU a zajistit bezpečné cestování.⁴ I když se nařízení omezující cestování začala postupně uvolňovat v druhé polovině roku 2021, na národní úrovni měly jednotlivé státy i nadále pravomoc zavést omezení dle vývoje epidemiologické situace, čehož také využívaly.

Opatření na úrovni Česka a Slovenska

Středoevropské státy byly mezi prvními, které přijaly přísná opatření. V březnu 2020 Maďarsko, Polsko, Česko a Slovensko uzavřely své hranice pro neesenciální cestování.⁵ Česko 16. března 2020 zcela uzavřelo své hranice se Slovenskem a dalšími sousedícími zeměmi pro všechny cizince kromě těch s dlouhodobým pobytem. Výjimku po několika dnech získali řidiči nákladní dopravy a o pár týdnů později také pendleři. Společně s uzavřenými hranicemi byla zavedena také povinná karanténa pro osoby přijíždějící ze zahraničí – jak pro občany Česka, tak

⁴ Tento certifikát byl povinný od 1. července 2021 a zahrnoval informace o očkování, testování a prodělané nemoci covid-19.

⁵ Jde o takové formy mobility, které nejsou nezbytně nutné (např. turistika, rekreační cestování, návštěvy rodiny a přátel).

Tabulka 1. Časová osa opatření a podmínek přechodu hranice mezi Českem a Slovenskem během pandemie covidu-19

Datum	Opatření a podmínky
12. březen 2020	Vyhlášení nouzového stavu. Zákaz vstupu pro cizince z rizikových oblastí včetně Slovenska.
16. březen 2020	Úplné uzavření hranic pro všechny cizince včetně Slováků. Výjimka pro vracející se Čechy a pro pracovníky kritické infrastruktury.
26. březen 2020	Zavedena povinná karanténa.
14. duben 2020	Zavedení povinnosti pro všechny příjezďáky předložit negativní test na covid-19, nebo nastoupit do povinné karantény.
27. duben 2020	Povolení vstupu přes česko-slovenskou hranici pro vybrané pracovní skupiny, studenty a rodinné příslušníky.
1. červen 2020	Částečné otevření hranic pro občany EU bez karantény nebo testů, pokud příjezďáci z méně rizikových zemí včetně Slovenska, a vice versa.
1. září 2020	Zavedení povinnosti předkládat negativní test pro všechny příjezďáky ze Slovenska.
5. říjen 2020	II. vyhlášení nouzového stavu a opětovné zpřísnění podmínek pro přechod hranic, povinnost testů či karantény pro příjezďáky ze Slovenska.
16. prosinec 2020	Zpřísnění vstupu do ČR – povinný negativní test pro všechny včetně pendlerů, studentů a přeshraničních pracovníků.
30. leden 2021	Úplný zákaz volného pohybu přes hranice s výjimkami pro cesty do zaměstnání, za rodinou, lékařskou péčí a pro tranzit. Pendleři jsou povinni pravidelně předkládat negativní testy.
1. březen 2021	Zavedení povinnosti nosit respirátory na hraničních přechodech, povinnost testů i pro krátkodobé pobyty.
1. duben 2021	Povoleny cesty za účelem očkování a zdravotní péče na Slovensku, avšak stále s povinností negativního testu.
15. květen 2021	Změna podmínek – očkování jedinci a ti, kteří prodělali covid-19, mají výjimku z povinnosti testování a karantény při vstupu z rizikových oblastí.
15. červen 2021	Další uvolnění – zavedení tzv. „cestovního semaforu“, kdy Slovensko bylo v různých obdobích zařazeno do různých kategorií podle rizika nákazy.
1. listopad 2021	Zpřísnění podmínek pro neočkované – povinnost testu nebo karantény, zpřísněné kontroly na hranicích.
1. únor 2022	Zrušení většiny kontrol na hranicích pro očkované a osoby po prodělání covidu-19.
1. duben 2022	Konec povinných testů a karantén pro všechny příjezďáky ze Slovenska.
1. červen 2022	Plné otevření hranic bez restrikcí a nutnosti testů či očkování.

Slovenska. V rámci prvních opatření proti šíření covidu-19 byla zavedena karanténa na 14 dní pro všechny, kteří se vraceli ze zemí s vysokým rizikem nákazy. Toto opatření bylo součástí širšího souboru restrikcí, které zahrnovaly uzavření hranic a omezení pohybu. Od ledna 2021 potom členské země EU začaly postupně zavádět digitální COVID certifikáty, které usnadnily přeshraniční mobilitu. Opatření omezující česko-slovenskou přeshraniční mobilitu byla od března 2020 do léta 2021 upravována v závislosti na epidemiologickém vývoji.

Pohraniční kapitál jako zdroj pohraničního vzdoru, podrývání a odmítání hranice

Prvním balíkem nařízení reagujících na pandemii bylo *Usnesení vlády České republiky o přijetí krizového opatření*, zveřejněné rovněž na webu obecního úřadu Soudoměřic (Usnesení vlády ČR o přijetí krizového opatření, 2020). Starosta obce na stejné platformě rovněž informoval místní obyvatele o rozhodnutí vlády Slovenska zavést od pátku 13. března 2020 s Českem v souvislosti s šířením koronaviru vnitřní ochranu hranic – vpuštění na území Slovenska mohli být pouze ti, kteří měli trvalý nebo přechodný pobyt (Uzavření hranic se Slovenskem, 2020). Stejná reakce slovenské vlády vůči možnostem vycestování do Česka se ve stejný den objevila na webu slovenské Skalice. Oblastní deník vyhodnotil dopad vládních nařízení pro místní i s více než dvouletým odstupem jako „*velice tvrdý*“, když uzavření hranic „*najednou vrazilo klín*“ do rodinných vztahů na obou stranách hranice (Turek, 2023). Připomeňme, že Soudoměřičané za spádové město pokládají právě nejbližší – ale zároveň „zahraniční“ – Skalici, a ne moravský Hodonín. Jedna z obyvatelky obce dočasné výrazné omezení přeshraniční mobility komentovala slovy:

Tehdy nám bez nějakého upozornění naráz během dvou tří hodin uzavřeli hranice. Vůbec se neptali, že máme na druhé straně někoho z rodiny nebo práci. Hodili nás do toho, nikdo nevěděl, co bude, kdy to skončí. (Rozhovor 1)

Jak místní na danou situaci reagovali, nebo jinými slovy – jaké individuální a kolektivní strategie využili k překonání tohoto krizového dění? Níže ukazují, že z důvodů zejména znemožnění návštěv rodinných příbuzných na Slovensku řada místních aktivně hledala alternativní cesty, jak se na covidové hraniční zákazy adaptovat prostřednictvím jejich „přechytračení“, resp. nesouhlasem nebo odporem. Tyto praxe místních uchopuji jako projevy *lokálního pohraničního vzdoru*. Představují racionální i afektivní reakce na posilování hraničních kontrol realizované repertoárem znalostí, dovedností, vztahů a kontaktů, které dohromady tvoří to, co označuji jako *pohraniční kapitál*. Na základě rozhovorů s místními níže uvádím hlavní identifikované projevy odmítání a podrývání hranice, potažmo státní autority, moci a dohledu.

Cestičky, chodníčky a skulinky: přechody hranic mimo oficiální hraniční přechody

Nejčastějším projevem nesouhlasu se zaváděním hraničních kontrol byly přechody hranic mimo oficiální přechod Sodoměřice–Skalica, tedy i mimo „očí“ pohraniční kontroly.⁶ Tyto praxe místní realizovali díky tomu, že disponovali specifickým *pohraničním kapitálem* získaným každodenní interakcí s fungováním prostoru při hranici a její infrastrukturou. Identifikoval jsem mezi nimi zejména a) *znalosti místa*, tedy lokální geografie; b) *znalosti časových rámců fungování hranice*, tj. silných a slabých míst kontroly na hranici; c) *osobní znalost aktérů pohraniční kontroly* neboli „kdo-kdy-kde“; a v neposlední řadě d) *historickou zkušenost* získanou předchozími fázemi posilování hranice. Neformální přechody hranic mimo oficiální přechod tak jsou možné jen díky dobré lokální znalosti souvislostí toho, jak aparát hranice funguje (*border work*) a jaké procesy, situace a příležitosti to vytváří. Znalost (fungování) hranice a jejího aparátu uschopňovala moje respondenty jednat, situačně jim propůjčila moc. Podobná zjištění stran schopnosti podvrtně jednat směrem ke státní moci a hranicím zachytil již Jakub Grygar (2016).

Příklad nutnosti znalosti míst při hranici, tj. lokální pohraniční geografie a krajiny, vyplývá z následující ukázky z rozhovoru, který se vztahuje k tajným setkáním Sodoměřičanů a Skaličanů v jedné z obou obcí během největších hraničních uzavírek a nejprísnějších protipandemických nařízení. Znalost příhraničního terénu, který pojmám jako mnohovrstevnatou konstrukci, vytvořenou místními praktikami formování místa ve vztahu k mocenským trajektoriím jiného než lokálního měřítka (Sandberg, 2016), představovala klíčovou dispozici pohraničního obyvatelstva. Místní díky tomuto *pohraničnímu kapitálu* měli možnost hledat a nacházet vlastní cesty (místní hovořili o *cestičkách, chodníčkách nebo skulinkách*), jak znemožnění návštěv příbuzných překonat. Z uvedené výpovědi vyplývá, že místní věděli, jak znalost pohraničního prostoru využít.

Ovlivnilo nám to ten život dost, ale zase, věděli jsme se v tom nějak pohybovat, jako lidi tady znají chodníčky mimo, zelená hranice a podobně, takže kdo chtěl, tak se jakože tajně potkal [s příbuznými na hranici nebo za hranicí, pozn. autor]. Ale měli jsme prostě strach, bylo hodně nervů, jestli jsou rodiče v pořádku, jestli se s někým nestýkají, jestli jsou doma a mají, co potřebují. (Rozhovor 2)

Neméně důležitým předpokladem praxe podrytí hranice byla znalost *časových rámců hranice*, aktérů hraničního režimu a kontrolního aparátu (pohraniční a cizinecké policie). Následující ukázka skrze zachycenou anekdotu převážení prádla ilustruje, jak bylo důležité znát proces fungování hranice, tedy toho, „kdo-kdy-kde“ na hranici hlídá a vykonává kontrolu.

⁶ Tajné přechody jsem zachytil během výzkumu v blízkosti česko-slovenských hraničních přechodů i jinde – např. v Makově, na Bílé-Konečné a Starých Hamrech. Z toho usuzuji, že šlo o rozšířený pohraniční jev.

Já jsem dělal v prádelně, tak já jsem vozil i nemocniční prádlo do Skalice. A když jsme jako potřebovali jet s manželkou do Skalice za rodiči jejími, tak jsem si vzal prádelní auto, měl jsem tam jednu klec s prádlem, tak jsme přejížděli a pustili nás, i když se už normálně nedalo tehdy, jen ta kritická zaměstnání mohla⁷ (...) a jako ani jsme doklady a nic neukazovali, si mysleli, že jsme z nemocnice. Tak se to jako dělalo, trochu vždycky zneužívalo jako, ale fungovalo to. Jako takové byly tyto covidové (...) covidová situace, no, jako to bylo ze začátku takové tvrdší, ale pak jsi vymyslel, jak na to. (...) Když už tě na hranici znali, tě i pustili. Jednou mi Slovák [tj. slovenská kontrola, pozn. autor] říká: „V žádném případě to nemůžete vozit.“ (...) A já říkám: „Víte co, chlapi, vy končíte o šesti, já si dám doma kafe a já to přivezu u druhé směny.“ A také jsem to přivezl u druhé směny, takže říkám, záleží, kdo tam stál a seděl [smích]. (Rozhovor 3)

Uvedené pasáže z rozhovoru s místním mužem demonstrují rovněž další okolnosti a charakteristiky praktik podřívání nebo odmítání hranic a hraničních kontrol zavedených za covidu. Např. z nich vyplývá, že některé přestupky a ilegální praktiky byly realizovány vědomě, a to i přes riziko vysoké pokuty za porušení karanténních opatření. Překračování hranic tajnými *cestičkami* bylo v lokalitách při hranici veřejným tajemstvím, které všichni od starosty počínaje po samotné příslušníky aparátu hraniční kontroly konče znali. Důvody ignorace či záměrného přehlížení vězí ve faktu, že překročení hranice mimo oficiální přechody není nikdy možné mít pod kontrolou. Protože to místní věděli, bez větších obav si navzájem dávali tipy a rady, kdy a kudy hranici přecházet. Tento jejich *pohraniční kapitál* byl devalvován vždy až v momentech, kdy došlo ke zmírnění protipandemických opatření a opačně – jeho hodnota narůstala dalším ohrožením s příchodem druhé, třetí a čtvrté vlny pandemie. Nutno dodat, že obejtí stanoviště kontroly zřízené na dvou přístupových cestách ze Sodoměřic do Skalice nebylo logisticky nijak obtížné a „stačilo“ využít kterékoli jiné než asfaltové cesty, na které stály policejní hlídky. Risk potrestání peněžitým trestem nebyl z pohledu informátorů natolik velký, aby je od využívání *skulinek* hranice odradil.

Aspektem příběhů o tajných návštěvách Skalice zejména za příbuznými jsou některé identifikované představy o česko-slovenské hranici. Připomínají nám zejména fakt, že pro „zelenou hranici“ bez kontrolní hraniční infrastruktury (drátů, pásů termovize, dronů a mobilních pohraničních hlídek⁸) je právě porozita jejím implicitním znakem. Hranice totiž fungují jako „polopropustné membrány“ s mnohými *skulinkami*, ne jako nepřekročitelné zdi. Tím se hranice jako „přirozená“ překážka mobility nutně stává objektem kreativních postupů, jimiž je v důsledku podřívána.

⁷ Tj. zaměstnanci pracující v oborech kritické infrastruktury. V managementu protipandemických opatření těmito zaměstnancům byla za splnění podmínek (v různých etapách vývoje např. povinné testy, očkování apod.) přeshraniční mobilita, podobně jako pendlerům, povolena.

⁸ To vše jsme měli možnost pozorovat na vnější schengenské hranici slovensko-ukrajinské, která je rovněž předmětem tohoto výzkumného projektu (viz též Zaitseva-Chipak, 2025).

Vyprávění o pohraničním vzdoru byla dále doprovázena specifickým humorem, ironií a hrdostí na to, jak se daří stát a jeho projevy kontroly takříkajíc přechytračit. Tyto formy *optimalizace hranice ze spodu* proto chápu jako projev *švejkování*, tj. takové praxe podrývání hranice, kdy je aktéry pohraničního života využito znalostí a důvtipu za účelem obejít autoritu a kontroly státu. Na rozdíl od Wastella et al. (2010), kteří švejkování vnímají jako pasivní odpor, ho já vnímám jako jednoznačně aktivní projev vzdoru, který v sobě skrývá aspekt kreativity a ironie.

Ono ty hranice něco jako vyžadují, jsou nějaké jako zákony, ale vlastně zároveň lidi většinou vždycky najdou nějaký způsob, jak se to dá... jako najdou skulinky... Český člověk je špekulant de facto, jako každý člověk je špekulant, každý se snaží, by se to nějak udělalo, protože to nebylo normální jako zavřít to, a když to nešlo normální cestou, tak se to dělalo takovou cestou. (Rozhovor 4)

Setkání a srazy na hranicích aneb „Sejdeme se u čáry!“

Ti, co nechtěli riskovat pokuty porušením nařízení o vstupu do sousední země, brzy vymysleli vlastní způsob, jak se se svými příbuznými nebo kamarády setkat – začali organizovat srazy na čáře, na tzv. staré silnici spojující Sudoměřice a Skalice. Dokonce se začalo nově říkat „*sejdeme se u čáry*“. Z rozhovorů není přesně jasné, od kdy k těmto setkáním obyvatel z obou stran hranice docházelo, ale víme, že tomu bylo hned poté, co zde pohraniční policie instalovala doprostřed cesty betonové zátarasy a květináče. Právě ty jsou v rozhovorech o setkání zmiňovány. V příbězích například děti ze Sudoměřic chodily k hraničním kamenům, aby se viděly s prarodiči žijícími ve Skalici, a naopak. Setkání na čáře představují touhu a potřebu se setkávat se Skalici, resp. známými a příbuznými ze Skalice. Další setkání probíhala za obcí při vodní nádrži Mlýnky.

Museli jsme se potkávat na Mlýnkách, přes přehradu jde hranice zelená, tak tam jsme jim šli ukázat moji dceru malou vlastně, že aby viděli vnučku. Takže jako úplně absurdní situace vznikly... (Rozhovor 1)

Motiv potřeby být nablízku svým rodinným příbuzným z druhé strany hranice byl tím nejvíce artikulovaným. Zračí se v něm silná rodinná pouta a vztahy, které nucenou sociální distancí emotivně akcelerovaly strach a obavy o blízké – zda jsou v pořádku a v bezpečí, zda mají zajištěny základní potřeby (možnost nákupu potravin apod.), zda mají ochranné prostředky (roušky, dezinfekci) nebo základní léky. Afektivní vzpomínky vyvolalo vyprávění o setkáních na čáře např. u paní Evy, která připomíná tragičnost a bezútěšnost tohoto období.

Před třema rokama měl manžel pohřeb... A tehdy se zavřely hranice. A teď se ptal po těch děčkách, chtěl jich vidět [ještě před smrtí, pozn. autor]. A představte si, že

oni sem nesměli jít. To se mně zdálo úplně to nejhorší, co bylo. Protože tam máme dvě vnučky, jako dcera a zeť prostě nemohli sem jít, vůbec. (...) Tak my jsme v dubnu s dcerou narozené, tak jsme si šly přát na hranice, na zátarase. Tam nám to bylo umožněné. A oni už nás aj znali, já říkám – on by tak chtěl vidět tu vnučku! Potom ten jeden policajt říká: „Tak paní, my jedeme do Valtic...“ A já říkám: „No a co...?“ „Říkám vám, že jedeme do Valtic..., za chvíli odjíždíme...“⁹ Tak ta vnučka se... tak ona ho chuďa aspoň teda viděla týden před tou smrtí. (Rozhovor 1)

Solidární sdílení jídla na hranici

Další rozpoznanou praxí adaptace místních bylo sdílení jídla. Jeden z respondentů uvedl, že si na hranici rodinní příslušníci z obou stran předávali potraviny nebo větší porce navařeného jídla v hrnci. Důvodem byla nejistota dalšího vývoje (tímto se chtěli alespoň připravit na pár dalších dnů), dále potom obava, aby starší lidé nemuseli chodit tolik ven a čelit tak nebezpečí nákazy, a v některých případech také to, že někteří členové rodiny byli zkrátka zvyklí jíst jídlo připravené specifickým způsobem. Zajištění si tohoto jídla i v časech ohrožení a krize tak je možné vnímat jako snahu touto praktikou zajistit kontinuitu, zachovat „normál“ spojený s jistotou v „nenormální době“. Svědky *kreativní adaptace* a potravinové solidarity mezi lidmi v pohraničí byli také Eeva-Kaisa Prokkola a Juha Ridanpää (2022, s. 453), kteří během svého výzkumu na švédsko-finské hranici zachycují událost, kdy lidé kupovali specifické potraviny pro své sousedy a předávali je přes hranici. Zdá se, že tedy nešlo o něco zcela výjimečného. Svědčí to mimo jiné o tom, že „lidé si mohou vytvořit a najít nové kreativní způsoby, jak se vyrovnat s environmentálními, sociálními a ekonomickými změnami na hranicích“ (Andersen a Prokkola, 2022, s. 6)

Znalost právního rámce

Specifickým projevem pohraničního vzdoru nebo odporu proti omezením přeshraniční mobility je „lidové právní povědomí“ vázané k (i)legalitě překročení hranice v čase pandemie, získávané vzájemným informováním se telefonicky nebo ve skupině na sociální síti. Rozumím jím specifickou lokální znalost zformovanou snahou místních obyvatel vybavit se argumenty, kterými bylo možné konfrontovat aktéry pohraniční kontroly.

Tehdy za mnou chodilo dost lidí z dědiny, co potřebovali všelijaké papíry do práce, tak chodili za mnou, jestli tohle jim bude stačit a toto a jak obejít ten systém a prostě. Tak jsem jim pomáhal, co si mají nachystat, aby se dostali do práce. Za mnou chodily ženské nešťastné v neděli večer, že ve zprávách cosi bylo a ony nevědí, jestli se

⁹ Hraniční kontrola tímto dala signál, že za chvíli hranici opustí a v ten moment se mohla dcera respondentky dostat za svým dědečkem, aby se s ním naposledy rozloučila.

v pondělí dostanou do práce. Tak jsem jim nachystal nějaké věci, co jsem věděl a co mají říkat těm policajtům, aby je určitě pustili. Když vlastně se člověk pídil dál – na základě jakého zákona, že to je protiústavní, že to je proti lidským právům, tak to jenom [policajti] kroutili ramenama a – „my máme takovéto nařízení...“ „Tak ukažte mi ten rozkaz!“ „Nemám, to mi telefonoval šéf...“ „Tak vy máte nějaký rozkaz, který je na papíře, je tam číslo rozkazu, anebo je to prostě jenom, že vám šéf poví: běž za někým a buzeruj ho?“ Problém velký byl, že ze dne na den se postavili na hranici a lidi, který pracují v té Skalici, se neměli jak dostat do práce. Nikdo jim nic neřekl, prostě nic. Nemělo to oporu v zákoně, v ničem, jo? (Rozhovor 4)

Marian, organizátor jedné z demonstrací na hranici a autor citovaných pasáží, do popředí staví jeden z motivů, který místní provokoval k akci proti uzavřeným hranicím, a sice špatnou komunikaci (resp. nekomunikaci) ze strany státních složek, takže obyvatelé pohraničí se nemohli na nic připravit. Zároveň akcentuje dělící linii mezi „elitou“ a „obyčejnými lidmi“, která reakce na shora zaváděná proticovidová nařízení na hranicích vždy doprovázela. Výpověď rovněž zrcadlí praxi přerámování interpretace práva na proticovidové restriktce na hranici – zatímco státní moc ze své pozice sankcionovala porušování nařízení a zákazů (porušení karantény, přechod hranice, absence platného testu, očkování apod.), místní zpochybňovali samotnou zákonnost a ústavnost daných nařízení.¹⁰

Protestní happeningy a demonstrace jako způsob pohraniční sebeorganizace

Kromě výše zmíněných praxí, které se vykonávaly individuálně a neorganizovaně, jsem identifikoval rovněž aktivity kolektivní a organizované. Řada obyvatel Sudoměřic se zapojila do organizace několika demonstrací a happeningů proti uzavření hranice, kterých se na místním přechodu do Skalice¹¹, ale i několika dalších v okolí jako Holíč–Hodonín a Břeclav–Kúty konalo hned několik za vzájemné koordinace přes sociální sítě. Místní tímto organizovaným kolektivním aktem vzdoru chtěli vyjádřit pocit nespravedlnosti, absurdnosti¹², ale i obav o své blízké, které nemohli navštívit. Předpokladem protestů v Sudoměřicích byly podobné jako v jiných případech evropských pohraničních regionů (Lois et al., 2022) velmi rozšířené přeshraniční příbuzenské vazby, hmotné i nehmotné majetky a zaměstnání na druhé straně hranice.

¹⁰ Přestože rétorický důraz na lidská práva a jejich údajné porušování ze strany státní moci při omezeních pohybu obyvatel je charakteristický obecně i pro „antivax scénu“, účastníci demonstrací i jejich organizátoři z řad respondentů se od ní explicitně distancovali a své motivace projevů nesouhlasu s nařízeními vnímali jen v kontextu omezení nebo zákazu přeshraniční mobility (návštěvy svých rodinných příbuzných a zaměstnání na Slovensku).

¹¹ Přechod leží v těsné blízkosti obce na silnici I. třídy I/70, kterou Sudoměřičané nazývají jako *nová* cesta. Kromě tohoto oficiálního přechodu existuje mezi oběma obcemi ještě jedna spojnice – menší, tzv. *stará* cesta, vedoucí ze Sudoměřic do Skalice podél stromové aleje.

¹² „To šlo do absurda úplně, to byl Absurdistán, to nemělo nic s nějakou normalitou společné absolutně, to bylo neřízené, nikdo nevěděl, co má dělat.“ (Rozhovor 5)

První protest proti uzavřeným hranicím se konal 1. května 2020 a účastnilo se ho 250 lidí, z naprosté většiny obyvatel Sudoměřic a Skalice (Haghofer, 2020).

Protest jsme dělali na obchvatu, kde se sepsala petice, to bylo v rámci celé republiky vlastně aktivita. Tam tehdy přišlo z obou stran strašně moc lidí, tam jsme i uzavřeli hranici, že jsme nepouštěli a blokovali všechny auta, takže tehdy nadávali i šoféři. A čeští policajti to zase přijali s takovým nadhledem, úplně v pohodě, nikdo nevyhrožoval. Slováci začali hned vyhrožováním: „Nedělejte to, nebo můžete dostat pokutu až 20 tisíc euro.“ A Češi prostě řekli: OK... (Rozhovor 4)

Emotivní transparenty s nápisy jako „*Máme tam rodiny a práci!*“, „*Pusťte mě k babičce!*“ nebo „*Naše rodiny nerozdělíte!*“ zdůrazňovaly nejdůležitější motiv účasti protestujících – znemožnění návštěv rodinných příbuzných a zároveň strach o své blízké. Tento *afektivní motiv* touhy být spolu přitom šel proti skutečnosti, že osobní sociální interakce a kontakt byly jednou z klíčových podmínek šíření covidu-19. Toto ovšem protestující nebrali na zřetel, když bez ohledu na potenciální akceleraci šíření covidu požadovali od vlády otevření hranice bez omezení pro obyvatele všech pohraničních obcí. Kromě tohoto motivu syceného emocemi strachu a obav o příbuzné lze z transparentů i výpovědí účastníků demonstrace vyčíst ještě neméně důležitý motiv ekonomický. Během tohoto protestu se na hranici podepisovala petice za „odstranění diskriminačních opatření“. Ta měla spočívat v nutnosti testování se, kdykoli chtěl člověk překročit hranici a navštívit Skalici. Problémem pro místní ovšem bylo, že testovací stanoviště v prvních dvou měsících od vyhlášení výjimečného stavu fungovala pouze v Brně a Znojmě, tedy městech vzdálených přes hodinu jízdy autem.

Testy, platit furt něco, to jako, to byl děs, to byla hrozná otrava. Manželka, ta jezdila za rodinou denně, takže tam se musela vytírat, furt dělat testy, takže... To bylo hrozné, to si myslím, že to bylo nejhorší období. (Rozhovor 3)

Pocit absurdity a poukazování na „nenormalitu“, kdy Sudoměřičané a obecně pohraniční obyvatelstvo nemohli navštívit své příbuzné přes hranici, místní jen utvrdil v jejich převládajícím názoru, že „elitářské centrum“ prosazuje jen takovou politiku, ze které benefituje pouze ono samo na úkor periferních oblastí včetně pohraničí, které ho vůbec nezajímá. K podobnému hloubení příkopů mezi pomyslným centrem a periferií/okrajem v souvislosti s proticovidovými nařízeními na hranicích přitom docházelo i v jiných pohraničních oblastech Evropy (srov. Jańczak, 2020; Tarvet a Klatt, 2023).

Chtěli sme ukázat, že co se tu děje, jak to zasahuje do tych rodin, že to rozhodnutí z Prahy, jak se tu má žít... jako chvilku by šlo to zvládat, ale bylo to prostě absurdní... Češi aj Slováci, my toho hodně snášíme, necháváme na sobě rubat, ale tomu jsme chtěli říct ne! Ze začátku jsme všichni měli strach – choroba, lidi umírali, ale potom to vyústilo do toho jim dát vědět, že už je toho moc. (Rozhovor 4)

Když Slovensko zpřísnilo hraniční režim v souvislosti s šířením nakažlivější koronavirové mutace delta a uzavřelo menší hraniční přechody s Českem (a vice versa), Sodoměřičané i Skaličané se rozhodli podruhé vyjádřit svůj nesouhlas protestním happeningem blokády dopravy na vedlejší cestě z obce do Skalice. Sešli se prostřednictvím koordinace ve facebookové skupině *Enem pre nás* 6. července 2021.

To jsme dělali u těch zábran, u těch betonových barikád na té staré cestě, to bylo vlastně jako takový happening, kde jsme natahali na ty zátarasy betonové ostnatý drát a lidi tam mohli připínat odkazy na ten ostnatý drát. Byly tam i takové vzkazy, že „už půl roku jsem neviděla mou rodinu“, „mé vnučky a já chci jít za babičkou“, a prostě takové jakože smutné věci. A bylo to úplně ad absurdum, že policajti o tom věděli, ale vyhrožovali mi, že dostanu pokutu 16 tisíc euro a každý, kdo tam bude vyfocený a bude rozpoznáný na fotce, tak dostane 1800 euro nebo kolik pokutu. Bylo to takové jakože smutné a absurdní zároveň. Samozřejmě betony začaly objíždět i auta i cyklisti, potom časem už tam byly vyježděné cestičky, tak vždycky se jenom nasypala fůra hlíny do té cesty, kde to bylo vyježděné, aby tam to auto neprošlo, ale ty cyklisti a pěší projížděli. (Rozhovor 4)

Hlavním požadavkem protestujících bylo zavedení *malého pohraničního styku*, tj. toho, aby obyvatelé žijící v určené blízkosti od hranice byli z hraničních proticovidových restrikcí (platný test, očkování, případně nástup do karantény apod.) vyňati. Strategií a taktikou, jak se místní snažili získat pozornost širší veřejnosti, což mělo dodat jejich hlasu na síle a přispět tak k nátlaku na politickou reprezentaci zrušit zavedená omezení na hranici, byla spolupráce s médii. Organizátoři protestů o akci proto dopředu informovali novináře. Toto vědomé využití médií či následně publikovaných zpráv a fotografií z protestů na hranici na sociálních sítích pro artikulaci jejich protestního hlasu pojmám jako strategii *apropriace hranice*. Její podstatou bylo mediálně vděčný potenciál protestů a fascinaci hranicí živitou „spektáklem hranice“ (De Genova, 2013) využít k akcentaci vlastních problémů spojených s omezeními na hranici pro každodenní život. Apropraci hranice rozumím takovou strategií deperiferalizace, která z vlastní okrajovosti/periferiality připsané centrem činí politický zdroj (Pfoser, 2018), když autoritu vlastní centru a hranici obrací k jejich oslabení prostřednictvím amplifikace kritických hlasů na přehlíženém „okraji“. Podobným způsobem jsou například migranti schopni vzdorovat nebo využívat restriktivní (proti)migrační politiky (Benedikt, 2024).

My jsme tam pozvali vlastně i novináře – šlo o to, aby se to medializovalo, aby vlastně ty politici přemýšleli právě, že na nás tu při tej hranici zapomněli... My jsme všude připomínali aj ten malý pohraniční styk, že prostě tady musí brát v úvahu tu specifičnost tady toho regionu, který tady je, že nemůžou srovnávat to s česko-polskou hranicí, německo-polskou, že tady to je doopravdy něco jiné. A trochu i nakopnout ty lidi, jako že se nemusí bát jako. (Rozhovor 5)

Organizátoři happeningu ve svých vzkazech médiím zdůrazňovali zejména historicky a kulturně unikátní vzájemné přeshraniční vztahy a příbuzenské vazby překračující po generace hranici, jako by vůbec neexistovala. Bulvární noviny lokální situaci a požadavky místních nepřekvapivě ještě více vyhrocovaly (Pro vládu jsme přehlížený odpad, 2020), když zveřejnily emotivně laděné kritické vzkazy směřované politické elitě ve vzdálené Praze:

Jak je možné, že můžeme bez testu na koronavirus cestovat 400 kilometrů do Prahy? Proč zároveň nemůžeme cestovat 5 km za hranice Slovenska, kde je nakaženost mnohem menší? Proč máme být zavření v kleci, když v našem okrese je jen deset nakažených a osm se již dávno vyléčilo? Proč vláda zcela odstavila a likviduje životy rodin z příhraničí?

Diskuse a závěr: švejkování jako optimalizace hranice ze spodu

Elbel s Kopečkem (2022) zdůrazňují, že někteří obyvatelé prožívali uzavření hranic v důsledku pandemie jako existenční hrozbu. Můj výzkum ukazuje, že jde jen o část reality – pocit ohrožení mnohé z mých respondentů (paradoxně) motivoval doslova k hledání cest být na blízku svým příbuzným na druhé straně hranice nebo aktivizoval k účasti na veřejných protestech. Setkávala se zde tak protichůdná snaha být v bezpečí a zároveň starost, péče a strach o své blízké žijící přes hranici. Spontánní nebo organizovanější shromáždění proti uzavřeným hranicím byla zaznamenána na více pohraničních místech v Evropě (Elbel a Kopeček, 2022; Jańczak, 2020; Kajta a Opiłowska, 2021, 2022; Kriesi a Oana, 2023; Renner et al., 2022), přičemž jejich účastníci vnímali pohraniční region jako svůj domov z obou stran hranice.¹³ Zde prezentovaný příklad Sudoměřic proto nepředstavuje výjimku z pravidla, ale doklad, že stejně jako jinde i obyvatelé česko-slovenského pomezí artikulovali svůj nesouhlas s hraničními omezeními veřejně a organizovaně.

Politické hranice utváří hranice sociální a kulturní, to ovšem nevylučuje, že pohraničí coby teritoriální okraj státu se nemůže za některých okolností stát prostorem, kdy jsou hranice rozrušovány takovými formami přináležení a identifikace (ekonomické, kulturní a sociální vazby), které nekopírují v mapách zakreslenou státní linii a v důsledku tak moc národního státu rozrušují (Grygar, 2013). Jak jsem se snažil ukázat, pohraničí je prostorem protichůdných sil a příklad Sudoměřičanů ilustruje, že právě přeshraniční přináležitost skrze rodinné/příbuzenské vazby byla natolik silným motivem, že je přivedla k projevům rozrušování autority vlastního státu vytvářením vlastních subjektivit a forem solidarity překračujících rámec národního státu. V návaznosti na *polysemický* charakter hranic (Balibar, 2002) proto tvrdím, že stát je pouze jedním z více zahrnutých aktérů schopných na hranici jednat. Ty ostatní – zejména pak samotné obyvatele

¹³ Např. Böhm (2021) i Elbel a Kopeček (2022) zmiňují, jak obyvatelé Českého Těšína/Cieszyna (zejména přeshraniční dojíždějící) v rozděleném městě spolu s podporou starostů z obou stran hranice zorganizovali tichý protest na hraničním mostě.

příhraničí – bychom neměli přehlížet. Ochudili bychom se totiž o důležitou perspektivu hranic „ze zpodu“, o možnost vidět oslabenou a „denaturalizovanou“ hranici jako výsledek motivací těch, kterým přímo zasahuje do života.

Hranice se sice staly v časech pandemie mocným nástrojem kontroly pohybu, na druhou stranu, jak v tomto textu ukazují, prostor hranic generuje také „zpětný chod“ v podobě hledání cest a možností, jak se dopadům státních nařízení vyhnout. Tato perspektiva mi umožnila zviditelnit slabiny a křehkost státu a místní chápat jako „experty“ schopné reagovat, měnit strategie a přizpůsobovat se (Lois et al., 2022, s. 55). Ve svém zaměření se na projevy vzdoru jsem se inspiroval v myšlence, že z pozice státu je sice hranice využívána jako nástroj vhodný pro kontrolu nejistoty generované zvenčí, obyvatelé pohraničí ji ale vnímají a praktikují jako „prostor příležitosti“ (Lois et al., 2022, s. 65) nebo „prostor alternativních subjektivit a agency“ (Lois et al., 2022, s. 56). Hranice potom může být „materiálním a symbolickým zdrojem pro místní populace, které ji ve svém každodenním životě znovu vynalézají“ (Lois et al., 2022, s. 62).

Grygar s odkazem na Bachtinovo studium karnevalu vyvozuje, že subverze není jen o podřívání moci, ale také o vytváření prostoru pro to, co nemohlo být řečeno dříve. I když subverze může posílit to, na co útočí, také zpochybňuje autoritu, čímž umožňuje myslitelnost alternativ (Grygar, 2013, s. 565). Mám za to, že toto platí rovněž pro identifikované praxe vzdoru Sudoměřičanů, kteří hranice reapropriovali do podoby místa možností. Zároveň se ale domnívám, že místní tato prodělaná zkušenost reálně posílila. Identifikované projevy vzdoru proto navíc koncipuji i jako zdroj odolnosti místních. „Odolnost populace žijící v pohraničí umožnila překonat uzavření hranic.“ (Lois et al., 2022, s. 64) Tvrdím proto, že moc hranice, potažmo státu může být reapropriována místními do té míry, že se stává zdrojem jejich posílení (srov. Lois et al., 2022, s. 64). Jako by místní-Sudoměřičané přetvořili hranici do podoby „společného dobra“, kdy je hranice uchopena jako entita „umožňující“, ne „ochraňující“ (Lois et al., 2022, s. 65).

Ve svém příspěvku proto spojuji okolnost posílení protipandemických hraničních kontrol s adaptačními reakcemi obyvatel pohraničí. Mám za to, že akcelerační praxí, které uchopuji jako „švejkovskou“ vynalézavost vedoucí k posilování lokální komunity, nabízí dosud opomíjený pohled na státní hranici v časech covidové krize. Hranice se tak v duchu své mnohosti/mnohoznačnosti stala zdrojem odolnosti těch, které vyprovokovala k jednání a hledání řešení situace znemožnění osobních kontaktů s členy rodiny na druhé straně hranice.

Využití dědictví lokálních znalostí nebo paměti pro potřeby adaptace na uzavřené hranice či hledání řešení, jak restrikce obejít, se na příkladu španělsko-portugalské hranice věnuje Lois et al. (2022). Autoři tyto způsoby označují jako „kreativní odpor“ vůči rozhodnutím centrálních vlád. Projevy tohoto vzdoru pokládají za klíčové pro pochopení odolnosti obyvatel pohraničních oblastí v časech sanitární krize spojené se šířením covidu-19. S touto interpretací souhlasím a v tomto textu identifikované švejkování s tímto *kreativním odporem* ztotožňuji s tím rozdílem, že navrhuji mluvit spíše o *kreativní* či *vynalézavé adaptaci*. Lokální prostor při hranici se díky adaptačním schopnostem místních stal plynulým a ne-

přerušovaným prostorem (*smooth space*, Deleuze a Guattari, 1980/1987), který je tvořen zejména pohyby bez omezení.

Jsem si zároveň vědom některých limitů textu; přestože se výzkum realizoval hned v několika lokalitách na obou stranách hranice, opírám se zde pouze o data získaná v jedné české (moravské) lokalitě, a zohledňuji tak pouze jednu stranu hranice. Cílem totiž bylo představit užší výseč pohraničí, jejíž výhoda spočívá v možném hlubším a detailnějším vhledu do pohraniční každodennosti během pandemie covidu-19. Jde o první nutný krok k pochopení způsobů, jak pohraniční obyvatelstvo vyjednávalo hranici v době sanitární krize.

Globální pandemie covidu-19 upozornila hned na několik aspektů dnešního světa. Kromě toho, že připomněla význam globální propojenosti sítí a aktérů, zdůraznila také klíčovou hodnotu, kterou pro společnost představuje potřeba osobních kontaktů a rodinných vazeb. Když došlo k uzavření hranice a tím k výraznému zásahu do každodenních životů obyvatel pohraničí znemožněním návštěv příbuzných na druhé straně hranice, ukázala se ústředním motivem praxí vzdoru a nesouhlasu potřeba *být spolu*. Snahy o neformální překračování hranice mimo oficiální přechody a další projevy podřívání státní autority vynucované hraničním aparátem naznačují, že hranice svou pociťovanou přítomností akcelerují agency těch, jimž vstupují do cesty realizace vlastních aspirací, snů nebo nutných potřeb. Může jít o migrující se snahou utéct před nebezpečím nebo prekérními podmínkami pro život v zemi původu, ale též místní obyvatelstvo, které – jak jsem demonstroval v této studii – v krizových situacích vyjadřuje touhu být spolu, hranice nehranice. Hranice je tak zároveň *akcelerátorem* i *katalyzátorem* sociálních procesů a změny. Identifikované projevy vzdoru a nesouhlasu s oficiálními nařízeními určenými z centra přitom představují specifický registr *pohraničního know-how* čili znalostí a schopností, jež formují to, co označuji jako *pohraniční kapitál*. Ve světle toho tvrdím, že hranice v tomto případě sehrává roli místa vyjádření potřeb, aspirací a tužeb, a to zejména v momentech, kdy obyvatelstvo pohraničí bylo schopné svým jednáním hranici apropriovat pro vlastní potřeby. Touhou být spolu, tedy setkávat se s příbuznými nebo přáteli z druhé strany hranice i přes restriktivní nařízení na hranicích, totiž Sudoměřičané vyjadřovali, co je pro ně opravdu důležité a jak chtějí žít své životy i v budoucnosti. Vynalézavost aktů hraničního vzdoru a podřívání autority státu souvisí s faktem, že česko-slovenská hranice je spíše *místem průniků* než neproniknutelnou linií. Tyto skulinky a cestičky představují *trhliny* nejen sociomateriální infrastruktury hranice, ale v důsledku též ideologie národního státu založené na uplatňování suverénní moci v hranicemi vymezeném teritoriu. Příklad Sudoměřičanů hledajících cestičky a skulinky, jak být na česko-slovenské hranici spolu s příbuznými ze Skalice, může proto vést až k odmítání toho, jak stát ideologicky konstruuje sebe, potažmo hranice. Česko-slovenskou hranici z tohoto důvodu není možné vnímat pouze jako místo produkce suverénní moci, ale také jako „místo vzdoru“ (Brambilla a Jones, 2020, s. 289), a konečně též jako „místo možností“ (*locus of possibility*) (Laine, 2022, s. 182).

MICHAL PAVLÁSEK je vědeckým pracovníkem v Etnologickém ústavu AV ČR (Oddělení paměťových studií). Zaměřuje se na možnosti průniků paměťových, migračních a hraničních studií. Je autorem a spoluautorem knih, sborníků, studií, filmů a reportážních cyklů. ORCID: 0000-0003-2920-961X

Literatura

- Andersen, D. J. a Prokkola, E.-K. (2022). Introduction: Embedding borderlands resilience. In D. J. Andersen a E.-K. Prokkola (eds.), *Borderlands resilience: Transitions, adaptation and resistance at borders* (s. 1–18). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003131328-1>
- Balibar, É. (2002). What is a border? In *Politics and the Other Scene* (s. 75–86). Verso.
- Benedikt, S. (2024). Contested appropriations: Informal migrant settlements as ambiguous spaces beyond temporal borders. *Journal of International Migration and Integration*, 25(3), 1105–1131. <https://doi.org/10.1007/s12134-023-01112-x>
- Berdahl, D. (1999). *Where the world ended: Re-unification and identity in the German borderland*. University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520921320>
- Böhm, H. (2021). The influence of the Covid-19 pandemic on Czech-Polish cross-border cooperation: From debordering to re-bordering? *Moravian Geographical Reports*, 29(2), 137–148. <https://doi.org/10.2478/mgr-2021-0007>
- Böhm, H. (2022). Challenges of pandemic-related border closures for everyday lives of Poles and Czechs in the divided town of Cieszyn/Český Těšín: Integrated functional space or reemergence of animosities? *Nationalities Papers*, 15(1), 130–144. <https://doi.org/10.1017/nps.2021.51>
- Brambilla, C. (2015). Exploring the critical potential of the borderscapes concept. *Geopolitics*, 20(1), 14–34. <https://doi.org/10.1080/14650045.2014.884561>
- Brambilla, C. a Jones, R. (2020). Rethinking borders, violence, and conflict: From sovereign power to borderscapes as sites of struggles. *Environment and Planning D: Society and Space*, 38(2), 287–305. <https://doi.org/10.1177/0263775819856352>
- Brown, W. (2010). *Walled states, waning sovereignty*. Zone Books. <https://doi.org/10.2307/j.ctv14gpj55>
- Brunet-Jailly, E. (2005). Theorizing borders: An interdisciplinary perspective. *Geopolitics*, 10(4), 633–649. <https://doi.org/10.1080/14650040500318449>
- Bruns, B. a Miggelbrink, J. (2011). *Subverting borders: Doing research on smuggling and small-scale trade*. VS Verlag. <https://doi.org/10.1007/978-3-531-93273-6>
- De Genova, N. (2013). Spectacles of migrant 'illegality': The scene of exclusion, the obscene of inclusion. *Ethnic and Racial Studies*, 36(7), 1180–1198. <https://doi.org/10.1080/01419870.2013.783710>
- Deleixhe, M. (2018). Biopolitical sovereignty and borderlands. *Journal of Borderlands Studies*, 34(2), 1–16. <https://doi.org/10.1080/08865655.2017.1414623>
- Deleuze, G. a Guattari, F. (1987). *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia*. University of Minnesota Press. (Pův. vyd. 1980)
- Elbel, O. (2024). The resurrection of borders inside of the Schengen area and its media representations. *Borders in Globalization Review*, 5(1), 101–112. <https://doi.org/10.18357/bigr51202421522>
- Elbel, O. a Kopeček, V. (2022). 'I thought that everyone perceived the situation similarly to me.' The Czech-Polish 'Cieszyn Silesia' region as a case of a polysemic border? *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, 165, 145–168. <https://doi.org/10.1553/moegg164s145>

- Evans, J. a Jones, P. (2011). The walking interview: Methodology, mobility and place. *Applied Geography*, 31(2), 849–858. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2010.09.005>
- Foucault, M. (2007). *Security, territory, population: Lectures at the Collège de France, 1977–78*. Palgrave Macmillan.
- Green, S. (2005). *Notes from the Balkans: Locating marginality and ambiguity on the Greek-Albanian border*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400884353>
- Grygar, J. (2005). Těšínská vánočka: Splétání lokálních a sociálních identifikací. *Slezský sborník*, 103(1), 29–57.
- Grygar, J., Čaněk, M., Synková, H. a Voldánová, I. (2009). Hrebenne/ Rava-Ruska: antropologie hranice live. *Cargo: časopis pro kulturní, sociální antropologii*, (1), 114–122.
- Grygar, J. (2005). Těšínská vánočka: Splétání lokálních a sociálních identifikací. *Slezský sborník*, 103(1), 29–57.
- Grygar, J. (2013). Nové příběhy dobrého vojáka Švejka. Podrývání státu a kulturní blízkost v ukrajinsko-polském pohraničí. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 49(4), 521–548. <https://doi.org/10.13060/00380288.2013.49.4.02>
- Grygar, J. (2016). *Děvušky a cigarety: O hranicích, migraci a moci*. Sociologické nakladatelství (SLON).
- Gubrium, E., Aasland, A., Lindskog, B. V., Arteaga, E. G. a Mikheev, I. (2024). 'It seemed like forever!' Shrinking spaces of conviviality at the border of Norway and Russia. *Journal of Borderlands Studies*, 1–20. <https://doi.org/10.1080/08865655.2024.2307608>
- Haghofer, I. (2020, 1. května). Dělíte rodiny, znělo u Sudoměřic. Proti uzavřeným hranicím protestovalo 250 lidí. *Břeclavský deník*. <https://brecavsky.denik.cz/z-regionu/protest-hranice-koronavirus-sudomerice.html>
- Hammerley, M. a Atkinson, P. (2019). *Ethnography: Principles in practice*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315146027>
- Henig, D. a Knight, D. (2023). Polycrisis: Prompts for an emerging worldview. *Anthropology Today*, 39(2). <https://doi.org/10.1111/1467-8322.12793>
- Hranice dokořán. (2007, 20. prosince). *Deník*. https://www.denik.cz/z_domova/hranice_dokoran-schengen200712.html
- Hranice otevřeny. (2007, 21. prosince). *Hodonínský deník*. https://hodoninsky.denik.cz/zpravy_region/hranice_otevreno_20071221.html
- Jańczak, J. (2020). The German-Polish border, re-bordering and the pandemic: centers vs. peripheries? In P. Ulrich, N. Cyrus a A. Pilhofer (eds.), *Grenzen und Ordnungen in Bewegung in Zeiten der Corona-Krise. Analysen zu Region und Gesellschaft* (s. 17–19). Working Paper Series B/ORDERS IN MOTION Nr. 8. European University Viadrina. <http://hdl.handle.net/10593/25862>
- Johnson, C., Jones, R., Paasi, A., Amoore, L., Mountz, A., Salter, M. a Rumford, C. (2011). Interventions on rethinking 'the border' in border studies. *Political Geography*, 30(2), 61–69. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2011.01.002>
- Jones, R. a Johnson, C. (eds.). (2016). *Placing the border in everyday life*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315600659>
- Kajta, J. a Opiłowska, E. (2021). The impact of COVID-19 on structure and agency in a borderland: The case of two twin towns in Central Europe. *Journal of Borderlands Studies*, 37(4), 699–721. <https://doi.org/10.1080/08865655.2021.1996259>
- Kajta, J. a Opiłowska, E. (2022). Community response to rebordering politics: The case of two twin towns in Central Europe. *Nationalities Papers*, 51(6), 1319–1335. <https://doi.org/10.1017/nps.2022.15>
- Kasperek, B. a Speer, M. (2015, 9. září). *Of hope: Hungary and the long summer of migration*. Bordermonitoring.eu. <https://bordermonitoring.eu/ungarn/2015/09/of-hope-en>
- Keshavarz, M. a Khosravi, S. (eds.). 2022. *Seeing like a smuggler: Borders from below*. Pluto Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv2rr3gn9>
- Keshavarz, M. (2024). Smuggling as a material critique of borders. *Geopolitics*, 29(4), 1143–1165. <https://doi.org/10.1080/14650045.2023.2268528>

- Konrad, V. (2020). Belongingness and borders. In J. W. Scott (ed.), *A research agenda for border studies* (s. 109–128). Edward Elgar. <https://doi.org/10.4337/9781788972741.00015>
- Kriesi, H. a Oana, I.-E. (2023). Protest in unlikely times: Dynamics of collective mobilization in Europe during the COVID-19 crisis. *Journal of European Public Policy*, 30(4), 740–765. <https://doi.org/10.1080/13501763.2022.2140819>
- Kuus, M. (2008). Švejkian geopolitics: Subversive obedience in Central Europe. *Geopolitics*, 12(3), 257–277. <https://doi.org/10.1080/14650040801991506>
- Lagios, T., Lekka, V. a Panoutsopoulos, G. (2018). *Borders, bodies and narratives of crisis in Europe*. Palgrave Pivot. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-75586-1>
- Laine, J. P. (2022). Epilogue: Borderland resilience: Thriving in adversity? In D. J. Andersen a E.-K. Prokkola (eds.), *Borderlands resilience: Transitions, adaptation and resistance at borders* (s. 182–192). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003131328-15>
- Lois, M., Cairo, H. a de las Heras, G. (2022). Politics of resilience... politics of borders? Heritage memory and social relations in the Spanish-Portuguese border. In D. J. Andersen a E. K. Prokkola (eds.), *Borderlands resilience: Transitions, adaptation, and resistance at borders* (s. 54–70). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003131328-5>
- Medeiros, E., Ramírez, M. G., Ocskay, G. a Peyrony, J. (2021). Covidfencing effects on cross-border deterritorialism: The case of Europe. *European Planning Studies*, 29(5), 962–982. <https://doi.org/10.1080/09654313.2020.1818185>
- Mezzadra, S. a Neilson, B. (2013). *Borders as method, or, the multiplication of labor*. Duke University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1131cvw>
- Müller, K. B., Fráně, L., Fleissner, K. a Kný, D. (2021). *Aktivní hranice v Evropě. Identita a kolektivní paměť v přeshraničním prostoru*. Filosofický ústav AV ČR, Europeana Pragensia.
- Paasi, A. (2005). Generations and the ‘development’ of border studies. *Geopolitics*, 10(4), 663–671. <https://doi.org/10.1080/14650040500318563>
- Paasi, A. (2011). Borders, theory and the challenge of relational thinking. *Political Geography*, 30, 62–63.
- Parker, N. a Vaughan-Williams, N. (2012). Critical border studies: Broadening and deepening the ‘lines in the sand’ agenda. *Geopolitics*, 17(4), 727–733. <https://doi.org/10.1080/14650045.2012.706111>
- Pfoser, A. (2018). Narratives of peripheralisation: Place, agency and generational cohorts in post-industrial Estonia. *European Urban and Regional Studies*, 25(4), 391–404. <https://doi.org/10.1177/0969776417711215>
- Popelková, K. a Vrzgulová, M. (2014). Zabudnite na Sabotov! Ľudia na novej štátnej hranici – každodenný život a politika. In *Česko-slovenská historická ročenka 2013* (s. 121–141). Academicus/Veda.
- Pro vládu jsme přehlížený odpad: Lidé z příhraničí živoří, nemohou za rodinou ani do práce. (2020, 16. května). *Blesk*. <https://www.blesk.cz/clanek/regiony-brno-brnane/643637/pro-vladu-jsme-prehlizeny-odpad-lide-z-prihranici-zivori-nemohou-za-rodinou-ani-do-prace.html>
- Prokkola, E.-K. a Ridanpää, J. (2022). Changing COVID-19 border restrictions and borderland resilience: The Finnish-Swedish border case. In *COVID-19 and a world of ad hoc geographies* (s. 451–466). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-94350-9_27
- Renner, N., J. Miggelbrink, K. Beurskens a A. Zitterbart. (2022). Schengen Borders as Lines That Continue to Separate? Media Representations of Pandemic Dimensions of Insecurity in Eastern German Border Regions to Poland. *Journal of Borderlands Studies*, 1–22. <https://doi.org/10.1080/08865655.2022.2039265>
- Rychlíková, M. (1999). Důsledky rozdělení Československa na život obyvatelstva moravsko-slovenského pomezí. *Lidé města: Revue pro etnologii, antropologii a etnologii komunikace*. <https://doi.org/10.14712/12128112.3964>

- Sandberg, M. (2016). Restructuring locality: Practice, identity and place-making on the German-Polish border. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 23(1), 66–83. <https://doi.org/10.1080/1070289X.2015.1016523>
- Scott, J. C. (1998). *Seeing like a state: How certain schemes to improve the human condition have failed*. Yale University Press.
- Schengen u Sudoměřic vitali s púldenním předstihem. (2007, 20. prosince). *Novinky*. <https://www.novinky.cz/clanek/domaci-schengen-u-sudomeric-vitali-s-puldennim-predstihem-40180489>
- Sohn, C. (2016). Navigating borders' multiplicity: the critical potential of assemblage. *Area*, 48(2), 183–189, <https://doi.org/10.1111/area.12248>
- Sohn, C. (2020). Borders as resources: Towards a centring of the concept. In J. Elbert Decker, D. Winchok a D. Dylan (eds.), *Borderlands and liminal subjects: Transgressing the limits in philosophy and literature* (s. 151–168). Palgrave Macmillan.
- Spalová, B. a Grygar, J. (2006). *Anthropology at borders: Power, culture, memories*. Multicultural Center Prague.
- Spěvák, P. (2022a, 15. listopadu). Přeplovou řeku, ale marně. Pak migranty blízko Břeclavska vrátí do tábora. *Břeclavský deník*. https://breclavsky.denik.cz/zpravy_region/migranti-kuty-slovensko-20221114.html
- Spěvák, P. (2022b, 11. listopadu). Uprchlíky tábor blízko hranic jižní Moravy: vysílení migranti, stany i kamery. *Hodonínský deník*. <https://hodoninsky.denik.cz/zpravy-ze-sveta/utecenecky-tabor-kuty.html>
- Spěvák, P. (2022c, 1. září). Chytají přes sto denně. Vlnu migrantů Českem žene situace v Turecku. *Deník*. <https://www.denik.cz/krimi/vlna-migrantu-v-cesku.html>
- Střihání drátů a řezání závor. Před deseti lety Česko vstoupilo do Schengenu a hranice zmizely. (2007, 21. prosince). ČT 24. <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/domaci/strihani-dratu-a-rezani-zavor-pred-deseti-lety-cesko-vstoupilo-do-schengenu-a-hranice-zmizely-86815>
- Tarvet, R. a Klatt, M. (2023). The impact of the corona crisis on borderland living in the Danish-German border region with a special focus on the two national minorities. *National Identities*, 25(1), 35–52. <https://doi.org/10.1080/14608944.2021.1938522>
- Turek, P. (2023, 28. února). Covid tři roky poté: Uzavření hranic Slovensko – rodiny. *Hodonínský deník*. https://hodoninsky.denik.cz/zpravy_region/covi-tri-roky-pote-uzavreni-hranic-slovensko-rodiny.html
- Usnesení vlády ČR o přijetí krizového opatření. (2020, 16. března). Oficiální web obce Sudoměřice. <https://www.obcsudomerice.cz/2020/03/16/usneseni-vlady-cr-o-prijeti-krizoveho-opatreni/>
- Uzavření hranic se Slovenskem. (2020, 13. března). Oficiální web obce Sudoměřice. <https://www.obcsudomerice.cz/2020/03/13/uzavreni-hranic-se-slovenskou/>
- Varis, P. (2016). Digital ethnography. In A. Georgakopoulou a T. Spilioti (eds.), *The Routledge handbook of language and digital communication* (s. 55–68). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315694344>
- van Houtum, H., Kramsch, O. a Zierhofer, W. (2005). *B/ordering space*. Ashgate.
- Wastell, D., White, S., Broadhurst, K., Peckover, S. a Pithouse, A. (2010). Children's services in the iron cage of performance management: Street-level bureaucracy and the spectre of Švejkism. *International Journal of Social Welfare*, 19(3), 310–320. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2397.2009.00716.x>
- Wilson, T. M. a Donnan, H. (2012). Borders and border studies. In T. M. Wilson a H. Donnan (eds.), *A companion to border studies* (s. 1–25). Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118255223.ch1>
- Zaitseva-Chipak, N (2025). War and the border: the transformation of the reflections of the residents of the Ukrainian communities bordering Slovakia. *Český lid*, 112(2), v tisku.